

การประเมินกระทบของโครงการและเทคโนโลยี

ครรชิต มัลย์วงศ์

ในช่วงสิบปีเศษมานี้ ผมยุ่งเกี่ยวกับการทำงานด้านการตรวจสอบและประเมินผลมากกว่างานด้านอื่นๆ. งานที่ผมต้องตรวจสอบและประเมินผลนั้นมีทั้งด้านการบริหารจัดการ, การปฏิบัติงานในสำนักงาน, การให้บริการไอที, การดำเนินโครงการในชนบท และ การทำงานวิจัย. คำถามสำคัญที่ผมได้รับมอบหมายให้ตอบในการตรวจสอบและประเมินผลนั้นมีสามลักษณะคือ

๑. วิธีการปฏิบัติและกระบวนการต่างๆที่ใช้ในการบริหารจัดการและปฏิบัติการเหล่านั้นดีแล้วหรือไม่. ถ้ายังไม่ดี, จะต้องปรับปรุงอะไรบ้าง?
๒. ผลที่ได้จากการดำเนินงานเป็นอย่างไร. นั่นคือ เกิดผลลัพธ์อะไร และมีผลกระทบมากน้อยแค่ไหน? คุ่มค่ากับการลงทุนหรือไม่? ผลผลิตและผลลัพธ์นั้นจะยั่งยืนหรือไม่?
๓. ถ้าเป็นโครงการต่างๆ รวมทั้งโครงการวิจัยในลักษณะนี้ ควรทำต่อไปหรือไม่ หรือ ควรเปลี่ยนแปลงไปทำในลักษณะใด?

ผมยังไม่ได้รวบรวมประสบการณ์ในการทำงานรอบสิบปีออกมาเป็นวิธีการ (method) ที่ชัดเจน เพราะเรื่องที่ต้องตรวจสอบและประเมินนั้นมีหลากหลายมาก ทั้งทางด้านการบริหารจัดการ, การเงินการคลัง, การจัดซื้อจัดจ้าง, การก่อสร้าง, การทำเกษตร, การจัดการน้ำ, การจัดการสิ่งแวดล้อม, การจัดการไอที, การจัดการความมั่นคงปลอดภัย ฯลฯ. การลงพื้นที่แต่ละ

ครั้ง และ การพิจารณาโครงการแต่ละพื้นที่ ก็ต้องอาศัย
ประสบการณ์และความรู้ต่างๆมาประมวลหาคำตอบในด้าน
ผลกระทบให้ได้.

อย่างไรก็ตาม ในการประเมินผลกระทบนั้น มีหลักคิดอยู่สี่
ด้านคือ

1. **ผลกระทบทางเศรษฐกิจ** เป็นการพิจารณาว่าการดำเนินงาน
โครงการนั้น ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ
กลุ่มเป้าหมายของโครงการ เช่นชุมชนหมู่บ้าน, ผู้ผลิต,
ผู้บริโภค และ รัฐบาล เช่น ชุมชนและชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น,
มีอาชีพใหม่เพิ่มขึ้น, มีการฟื้นฟูการงานอาชีพเดิมให้มั่นคงขึ้น,
ลดต้นทุนในการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค ฯลฯ. การพิจารณา
ความยั่งยืนของโครงการนั้น ผมถือว่ารวมอยู่ในการประเมิน
ด้านเศรษฐกิจด้วย.
2. **ผลกระทบด้านสังคม** เป็นการพิจารณาว่า โครงการเหล่านั้นได้
ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่อาจไม่สามารถวิเคราะห์เป็นเม็ดเงิน
ได้ทันที เช่น ผลกระทบต่อความเป็นอยู่, การกระจายรายได้,
การมีน้ำสะอาด, การมีเส้นทางคมนาคมและสาธารณสุขสมบัติที่
จำเป็นต่อชุมชนหมู่บ้าน, ในทางทฤษฎี การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้
อาจจะวิเคราะห์เป็นเม็ดเงินได้ แต่ต้องมีเวลาและใช้การวิจัยเข้า
ช่วย. แต่ในทางปฏิบัติคณะตรวจสอบและประเมินผลไม่มีเวลา
ที่จะทำเช่นนั้น ได้แต่ใช้วิธีสอบถามและประเมินด้วย
ประสบการณ์.

3. ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่อาจไม่สามารถวิเคราะห์เป็นเม็ดเงินได้อีกเช่นกัน. ยกตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลง เช่น การสร้างค่ายเยาวชนในพื้นที่อุทยานอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ เพราะต้องใช้ทรัพยากรน้ำจำนวนมาก และทำให้เกิดขยะ รวมทั้งมลพิษทางเสียงและแสง ซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อสัตว์ป่า, การใช้สารเคมีในโรงงานอุตสาหกรรม อาจทำให้เกิดมลพิษทางน้ำ, ฯลฯ. ความจริงแล้ว การวัดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้นมีการอันเป็นระบบอยู่แล้ว และ มีกฎหมายบัญญัติไว้ให้ต้องวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการขนาดใหญ่ต่างๆ. อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการกำหนดว่าโครงการขนาดเล็กประเภทใดบ้างที่ต้องประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม. เมื่อนานมาแล้ว มีคนไทยโยนผักตบชวาที่นำมาจากชวา (เพราะเห็นว่าสวย) ลงในแม่น้ำ. หลังจากนั้นมาไม่กี่สิบปี ผักตบชวาก็แพร่กระจายไปทั่วทุกลำน้ำของไทย. ในต่างประเทศ แมลง (เช่น มดคันไฟ) ที่ติดมากับพืชผักผลไม้ซึ่งประเทศเหล่านั้นนำเข้า ได้ก่อให้เกิดปัญหามากมายตามมา.

4. ผลกระทบด้านจิตใจ, อารมณ์, ความรู้สึก, อาชีพ ฯลฯ ของปัจเจกบุคคล เรื่องเหล่านี้เป็นผลกระทบที่ไม่อาจวิเคราะห์เป็นเม็ดเงินได้ และ บางที่อาจจะวัดเชิงคุณภาพก็ยิ่งยาก เช่น การใช้โทรศัพท์มือถือทำให้การใช้ชีวิตของปัจเจกบุคคลทุกอาชีพและทุกวัย (ยกเว้นเด็กเล็ก) เปลี่ยนแปลงไปมาก การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากเทคโนโลยีมากมายหลายอย่างที่เข้ามาหลอมรวมและทำให้โทรศัพท์เป็นเครื่องมืออเนกประสงค์ที่

สำคัญ. การพยายามนำเทคโนโลยี พร้อมเพย์ มาใช้ของภาครัฐและสถาบันการเงิน ก็ทำให้เกิดผลกระทบต่ออารมณ์ในทางลบเนื่องจากไม่มีการให้ความรู้อย่างชัดเจนว่า ระบบนี้ดีอย่างไร และ มีการคุ้มครองป้องกันความเป็นส่วนตัว หรือ ป้องกันไม่ให้มีผู้ประสงค์ร้ายนำไปใช้ในทางที่เกิดผลเสียหายต่อผู้ใช้พร้อมเพย์อย่างไร.

5. ผลกระทบทางการเมือง ผลกระทบนี้น่าสนใจมากเพราะโดยทั่วไปแล้วโครงการต่างๆที่รัฐบาลส่งตรงไปยังท้องถิ่นและท้องถิ่นนั้นแล้วแต่มุ่งหวังให้เกิดผลกระทบทางการเมือง. นั่นคือ ทำให้ประชาชนชื่นชอบนักการเมืองซึ่งเป็นเจ้าของนโยบาย หรือเจ้าของความคิดที่ผลักดันให้เกิดโครงการนั้นๆ. พุดง่ายๆ คือ โครงการจำนวนมากเป็นโครงการในแบบประชานิยมนั่นเอง. คณะสอบทานโครงการล้วนตระหนักถึงเรื่องนี้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วคณะสอบทานก็ไม่จำเป็นต้องพิจารณาประเด็นนี้มากนัก เพราะผลลัพธ์เป็นสิ่งที่เห็นชัดอยู่แล้ว.

เรื่องนี้คงไม่ต้องสรุป แต่อยากชี้ว่าวิธีการทำงานของคณะตรวจสอบและประเมินผลนั้นยังมีประโยชน์น้อย เพราะมีข้อติดขัดหลายอย่างด้วยกัน. งานตรวจสอบและประเมินผลนั้นเป็นงานที่มีความสำคัญและจำเป็นต้องดำเนินการในโครงการต่างๆ เพื่อให้แน่ใจว่า งบประมาณที่ใช้ไปนั้นได้ก่อให้เกิดประโยชน์จริง. อย่างไรก็ตาม ผู้ตรวจสอบจะให้ความเห็นได้อย่างอิสระหรือไม่นั้นเป็นเรื่องที่มีปัจจัยมาเกี่ยวข้องหลายอย่าง และงานแบบนี้ยังต้องได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นศาสตร์ที่น่าเชื่อถือให้ได้ในอนาคต.